

ես համոզուած եմ որ շատ սիրուն հատոր մը կարելի է կազմել Հայոց ազգասիրական բանաստեղծութեան հատորաթիւ նմոշներովը, փոքրիկ հատոր մը ուր կլիան ամփոփուէին լուսագոյն կտորները Ալիշանի, Արուսեանի, Պէշիկ-թաշկեանի, Քամառ-Քամիկայի, Շահազիզեանի, Դուրեանի, Նարեանեանի, Իսահակեանի, Վաթանի, եւն. (1) :

Ա. ԶՕՊԱՆԵԱՆ

ՏՈՒՆԿԵՐԸ

ԵՒ ԱՆՈՆՑ

Հայերէն անուանները

F.

DES PLANTES ET DE LEURS NOMS ARMÉNIENS

II.

Par le Dr. Joh. ANTIGNAN

Երեսնակ. — aigremoine, eupatoire; agrimonia eupatoria L. — յն. եւպատորիոն, ար. դափեք, թրք. գոյուն օթու. — Երեսնակը վարդազգի տունկ է գեղին անկոթ ծաղիկներով որ շարուած են կէս միթր երկարութեամբ ծղոտի շուրջը. կը բուսնի ամբողջ ամառներուն, անտառներու, մացառներու, խրամներու, ճանապարհներու խոտաւէտ եզերքը. փոխադիր տե-

(1) Անահիթի յաջորդ Թիւին մէջ կը հրատարակուի Քուշակի շուրջ Արփիարեանի յարուցած նարցերուն քննութիւնը :

րեւները, ծաղկաքեր ծղոտին (ործայ) ստորեւ շարուած շուրջանակի, թաւ են եւ ատամնաւոր, նման են մորեմիկ տերեւներուն. մանր պտուղները զգեստին կը կառչին Տերեւները կը գործածուին իբրեւ կապող (astringent). եփած ջուրի մէջ ձգելով (20 առ 1000) խաղաղ կ'ընեն կոկորդի դալի համար. վէրքերը կը լուան :

Ամբարովյաթ դափեք անուամբ կը գրէ (Հայբուսակ թ. 669). որ է հայերէն երեսնակն, անիծած ծաղիկն, որ թրք. դոյուն պուրադի ասէ. եւ տերեւն նման է կանեփատի տերեւին եւ ծաղիկն գեղին է. եւ լաւն այն է որ Հռոմոց երկիրն լինի. . . Նոյնպէս ըստ հին բժշկաբանին զոր կը յիշէ Հ. Ալիշան. « Լաֆէթ որ է երեսնակն, այլ ասին դուստրա եւ հոմերէն պատերազմ (եւպատորիոն պէտք է լինի). թիւ մէկ երկայն, ի ծայրն ծիրանի ծաղիկ : »

Դիոսկորիդէս (Գիրք Դ. 33) եւ Պլինիոս բնապատում (Գիրք Իե. 29) որ անշուշտ առաջինէն առած է, կը նկարագրեն երեսնակը, եւպատորիոն, eupatorium անուանով : Դիոսկորի-

Agrimonia eupatoria L. — Երեսնակ(?)

1. ծաղիկը. 2. պտուղը.

գէս, որու ըսածները կը գտնենք մասամբ Ամբարովյաթի խօսքերուն մէջ. « Մէկ ցողուն ունի, կը գրէ. բարակ, թաւ, թիւ մի եւ երեսնակ անկի երկայն, տերեւները՝ աղպատին (quintefeuille) կամ մանաւանդ կանեփին տե-

բուսական կը նմանին, հինգ կամ աւելի մասերու բաժնուած, սեւագոյն եւ աստմաւոր եզրերով. պտուղը կը գտնուի ծղօտին վրայ. կէսն վեր. կրբոր չորնայ, զգեսաներուն կը կառնի . . . »

2. Ալիշան, Բաջուր, Լուսինեան, երեսուսակը կը թարգմանեն *eupatorium cannabinum* L., որ բարդ ծաղկով տունկ մըն է տարեւոր. այդ սխալն ըրած են Եւրոպացի հին գրողներն ումանք հետ, կարծելով որ յոյն հեղինակներու եւպատրիոնը *eupatorium cannabinum* L.ն է. հինջ որ բնաւ չյարմարիր Դիոսկորիդէսի նկարագրած տունկին զոր ամէնքը կ'ընգունեն այժմ իբրեւ *aigremoine* :

Dalechamp (Hist. des Plantes Livre XI, chap. XX.) կը գրէ այդ առթիւ որ « Եւնուստանի մէջ երեսնակը Դիոսկորիդէսի նկարագրածին նման է . . . » :

Ամիրտովլաթ արաբերէն անունն ալ կը զնէ դա՛կթ, որ կը նշանակէ *aigremoine* (Dietfr. arab. Gasselin; — ar.—fr. Kazimirski).

Հայրուսակ երեսնակին նոյնանիշ կը զնէ նոյնպէս, անթիւծ ծաղիկ, դեղուսակ. ձառաստղ կամ ձեռնաստղ :

Փեկնայ կամ Փեկնուայ. պեղոնիս (Պէոն յոյն բժշկին անունով, որը բժշկեց այս տունկով, Պլատոնի՝ Հէրակլէսէն առած վէրքը). — *pivoine*, լատ. *pæonia*; ֆր. *phainis*, *pentorohon*, *glycyssida*; ֆայռնիս. —

Ամենէն հին ճանչցուած տունկերէն մինն է, որով ամենէն աւելի առասպելախառն եւ հրաշագործ. հին ժամանակ իր սերմերէն մանեակ կը կախէին երեխաներուն պարանոցը, որպէս զի աստմիրը առանց ցաւի գուրս գտն. իբրեւ դարման ջլային գալարումներու, լատ. *մոտու*. թեան, խիթերու կը գործածուէին արմատներն ու ծաղիկները. երեխային առաջին լոգանքին մէջ կը ձգէին փեկնայի ծաղիկ մը որպէս զի անոր նման կարմրուկ թուշեր ունենայ (1) :

Մխրթմար Գօշ կը յայտնէ (առակ Իթ.) նու-

րա դիւահալած յատկութիւնը. Պոնիոս, Խորհուրդ կուտան, կ'ըսէ, զայն արմատախիլ ընել գիշերը, վասն զի եթէ Արէսի թռչունը (փայտփոր) տեսնէ, կը յարձակի խլողին վրայ եւ աչքը կը հանէ . . . » :

Փեննան հրանկազգի հասարակ տունկ է բազմաթիւ տեսակներով, ծաղիկը կը նմանի անազին վարդի մը կամ կարմիր, երբեմն ալ սպիտակ կամ դեղին. կտրատուած (*découpée*) մոյգ կանաչ տերեւներ ունի. կը բացուի գարնան կանուխ. ի սկզբան կը գտնուէր միայն լեռնային անտառներու մէջ :

Ծաղիկներն ունին հինգ հաւասար փերթեր, հինգ կամ տասը խոշոր թերթեր. առէշներն են խիստ բազմաթիւ, մէջտեղն ունենալով երեք չորս մասէ կազմուած վերոդիւ (*supère*) ձուարան որու իւրաքանչիւր մասը (*carpello*) նուշի մը կը նմանի :

Ամիրտովլաթ (որ Խոյն Պէթարէն թարգմանած է) կը լրինէ բառ առ բառ Դիոսկորիդէսի նկարագրութիւնը. « Փեննան, կ'ըսէ այս վերջինը, որն եւ է գ կը լինի, Որան (*pæonia corallina* Retz.) ընկուզնիի տերեւներ ունի. էգը (*p. officinalis* Retz.) ձեւալաւուրի (*smyrnum*) նման կտրատուած տերեւներ. Երկուքն ալ խոնց ծաղիկն ունին նշի նման ամաններ, որոնց մէջ կը գտնուին մեծաթիւ կարմիր սերմեր, նման նուռի հատերուն, ասոնց մէջտեղն ալ 5-6 սերմեր որ նախ կասկարմիր են եւ յետոյ կը սեւան. Որձին արմատը մէկ մասի չափ հաստ է եւ 12 մասի չափ երկայն, սպիտակ, համը փոթթի, իզին արմատը 7-8 ճիւղ կը լինի, դուռը գունդ, գեղձի (*glande*) ձեւով, ինչպէս չրէշին արմատը . . . » : Դիոսկորիդէս կ'ըսէ նոյնպէս թէ փեննան կ'աճի բարձր լեռներու վրայ եւ անմատչելի վայրեր :

Փեննան ունի նոյնպէս ուրիշ անուններ յիշուած Հայրուսակի մէջ, խաչախոյս (*արաբ. առ. Խաչախոյսի թարգմանութիւնը*), փաշալարդ, արջալարդ (այն կիւիթ), *հընարոս*, կպրթ, փառնայասակ, կոճաւորն :

ՏՈՒԹ. ՅՈՎՀ. ԱՐԹԻՆԵԱՆ

(1) Flore populaire, par Eugène Rolland, 1904, Paris.